

Žorž-Anri Sutu,
Evropa od 1815. do danas,
CID, Podgorica, 2015.
(Nikola Zečević)

„Mi Evropljani!”, bio je izričit Francis Bacon 1623. godine, možda pod utiskom eurocentrične i komforne *projekcije* Gerharda Mercatora ili bohemijske inicijative Jiržija Poděbrada, u to vrijeme već uveliko stare 170 godina? Takva zapitanost, međutim, nevažna je koliko Beckonova imperativnost *je*; pri tom sugerišući novo/staro pitanje (bez odgovora): šta je to Evropa? Pitanje koje fascinira, provocira i opominje.

Knjiga francuskog historičara i akademika Georges-Henri Soutou – *Evropa od 1815. do danas*, koju je na našem jeziku prvi objavio podgorički CID, na najbolji način rekonstruiše sistem evropskih odnosa u posljednjih dvjesto godina, i opservira mogući *odgovor* na postavljeno pitanje u prethodnom pasusu. Na samom početku je primjetno insistiranje na posve legitimnom principu preispitivanja validnosti činjenica u knjizi, kroz predgovorni komentar: „Govorili smo, dakle, o onome što znamo najmanje loše”; no taj odraz snažne autorovljeve naučne epistolarnosti, samo je skromni uvod u temeljnu, bogatu i raznoliku metodologiju, koja predstavlja poseban kvalitet ove knjige. U njenom prvom dijelu, uz prateću bibliografiju, autor obrazlaže metodološki okvir koji crpi iz tradicije *francuske škole* međunarodnih odnosa, naglašavajući značaj *strukturnog* i *multidisciplinarnog* pristupa, dok nešto kasnije nalaže i metod *dekonstrukcije*, upućujući čitatelje na Balzaca i Stendahla, naročito u kontekstu revolucionarnih godina kao što su 1830. i 1848. Dodatno apostrofirajući značaj lokalne arhivističke tradicije, mladim istraživačima se prezentuju mjesta sa najboljom arhivskom građom, za konkretan tematski podament. Ovaj dio knjige je istovremeno epistemološki input novoj generaciji historičara, gdje se kroz detaljan prikaz arhivskih centara, štampanih i elektronskih izvora, ali i bibliografskih jedinica, sugeriše da „često treba pomisliti da ćemo dokumenta tražiti onamo gdje se ne bi očekivalo da ćemo ih naći”.

Drugi dio knjige je suštinski, zavidnog faktografskog omjera, koji počinje *kongresnom* 1815. godinom i vodi nas do posljedica ovovremenog evropskog aktualiteta. Važno je reći da je autor od prvog momenta u knjizi fokusiran na razobličavanje tri koncepcije istoga prefiksa: *evropski koncert*, *evropski identitet* i *evropske države-nacije*. Upravo je *evropski koncert*, kojeg nijansira sa terminima *evropski*

sistem ili *koncert velikih sila*, ustanovljen na Bečkom kongresu. Na istom nije samo odložen veliki sukob kontinentalnih (čitajmo: svjetskih) razmjera, za cijelih stotinu godina, već je projektovan sistem međudržavnih odnosa koji se trebao bazirati na pristojnoj ravnoteži velikih sila. Prema Soutouu, ta je ravnoteža u XVIII vijeku bila *mehanička*, dok od 1815. godine uveliko dobiva preliminarna obilježja *organske* ravnoteže. U tom smislu, evropski koncert relativno uređeno upravlja međunarodnim sistemom od 1815. godine, čime se želi sugerisati konkretan diskontinuitet sa osamnaestim stoljećem. Čak ni Napoleon III, koji ponajviše iskazuje potrebu za revidiranjem novouspostavljenoga poretka, ne dovodi u pitanje *evropski koncert*, kao jedinstven sistem stalnih multilateralnih konsultacija velikih sila. Sa druge strane, autor konstatuje da je *evropski identitet* na Bečkom kongresu zamišljen kao kombinacija civilizacijskog nasljeđa hrišćanske Evrope i kosmopolitskog prosvetiteljstva, što će *post festum* narušiti famozna fuzija između liberalizma i nacionalizma. Sutu poriče zamisao da su to godine suzbijanja nacionalnosti, pošto je onovremena nacionalnost još uvijek „samo nejasno osjećanje”. U tom smislu naglašava posljedice romantizma, koje uveliko pristižu, i to kroz razvoj dva tipa nacionalizma: a) francuski – liberalni, prosvetiteljski, koji naciju smatra izrazom narodnog suvereniteta; b) njemački – konzervativni, organistički, zasnovan na historiji, jeziku i kulturi. Dok jedan baštini *rousseauovski* koncept društvenog ugovora među građanima, drugi *herderovski* insistira na naciji kao živom organizmu i historijskoj zajednici. Prvi se zasniva na državljanstvu, drugi na etničkoj pripadnosti, a jednako postojano egzistiraju i u današnjem vremenu. Uostalom, sjetimo se samo polemike između Renana i Štrausa, iz 1871. godine. U tom smislu se primjećuje prevlast njemačkog tipa nacionalizma na Balkanu, uprkos tome što je francuski centralizovani političko-administrativni model društva ovdje izvršio dominantan uticaj. Autor zatim pravi zanimljivu analogiju između formata *Evropske unije* i *Njemačke konfederacije*, uspostavljene na Bečkom kongresu, koje ocjenjuje kao originalne entitete u međunarodnom pravu: dakle to nisu „ni obične konfederacije, ali ni prave federacije”. No Evropska unija, barem ona mastrihtska, još nije proživjela ni pola *poluvjekovnog* života Njemačke konfederacije, što nam dozvoljava relativizaciju Sutuove usporedbe, ma kakva bila njena tendencija. Autor dosljedno konstatuje pukotine koje je sa sobom donio novi poredak, i to dvije fundamentalne: neslaganje oko principa intervencionizma u okviru samog *evropskog koncerta*, te pravo određenog naroda na izdvajanje iz države kojoj više ne želi da pripada. Izvjesno, tragovi ovih dilema i pukotina ocrtavaće se na koži Evrope, od preispitivanja Klemensa Metternicha do ratnih trauma u bivšoj Jugoslaviji, krajem prošlog stoljeća. Izazove evropskom koncertu nametnuće i revolucionarna 1848. godina, koja označava „početak opsesije klasnim razlikama i borbama”, ali i italijansko i njemačko ujedinjenje, koji su predstavljali šok za onovremeni evropski poredak.

Na raskršćima parlamentarizma i ustavnog sistema, prema Sutuu, Bizmarkova Njemačka nipošto nije predstavljala nekakvu matricu budućeg hitlerovskog totalitarizma. Iako oslonjena na protestantsku religioznu tradiciju, ona je pravna država, koja osigurava osnovne građanske slobode i jednakost. Ipak, za autora je nesporno da je Bizmarkovo političko djelovanje klica buduće evropske podjele, te profana artikulacija Velikog rata. Ukidanje Njemačke konfederacije odigralo se bez konsultacija sa ostalim velikim silama, prevladao je princip *nacionalne* rekonstrukcije Evrope, dok se *Drang nach Osten* našao u epicentru evropske politike, kroz dislociranje evropske ravnoteže na Balkan. „Ko govori o Evropi, vara se”, ponavljao je pruski kancelar. Zabrinut zbog transnacionalnog značaja katoličanstva, koje je kroz pontifikalni uticaj moglo narušiti krhko njemačko jedinstvo, on uspostavlja novi *evropski koncert*, koji svoje prve obrise dobija u vrijeme održavanja *Berlinskog kongresa* (1878). U konačnici, on će biti degradiran budućom evropskom podjelom na *Trojni savez* i *Antantu*.

U periodu koji slijedi, Sutu dijagnostifikuje intezivan razvoj ideologija poput pangermanizma i panslavizma, koje ocjenjuje kao *pre-drasističke*, ali i antisemitski rasizam novog tipa; više ne samo na vjerskoj, već na radikalnoj i biološkoj osnovi. Nacionalizam postaje element koji favorizuje obnovu socijalne kohezije. Pojam *nacije* se apsolutizuje u odnosu na pojam *Evrope*, koji počinje da iščezava na moralnom i kulturnom planu. Evropski koncert prolazi kroz fazu opšteg propadanja, a posljednji put funkcioniše u vrijeme održavanja *Londonske konferencije* (1912–13). Evropa postaje kontinent – sklon katastrofi. Za autora je Prvi svjetski rat predstavljao matricu XX vijeka, jer su njegove djelimične posljedice (istovremeno) bile ili ostale: pobjeda liberalne demokratije, pojava sovjetskog komunizma, naci-fašizma, ali i ideje evropskog ujedinjenja. Autor istovremeno konstatuje da, nakon uspostavljanja boljševičke vlasti, Rusija izlazi iz „evropskog političkog, moralnog, kulturnog i ekonomskog prostora”. U vrijeme potpisivanja Locarno pakta (1925), doći će do *instant* restauracije evropskog koncerta, pa čak i do pojave koncepcije Evrope koja ima *personalitet* u odnosu na SAD i SSSR, naročito kroz *Briandov plan* konfederalne Evrope. Međutim, tridesete godine XX vijeka donijeće novo rušenje *evropskog koncerta*, kroz uspon i tolerisanje totalitarizama. Englezi i Amerikanci tolerišu njemački revizionizam, potaknuti željom da pokrenu svjetsku ekonomiju, skršenu u vrijeme velike ekonomske krize (započete na Njujorškoj berzi, 1929. godine). No ovaj odnos ne čudi, uzme li se u obzir da „specijalna veza” između Washingtona i Londona (još od vremena Lloyda Georgea), u samoj Britaniji relativizuje „tradicionalni pojam Evrope (postavljene u centar svijeta)”. Zato je Drugi svjetski rat, između ostalog, doveo do opšteg slabljenja i podjele Evrope.

Bipolarni sistem, uspostavljen nakon Drugog svjetskog rata, Soutoua nimalo nije čudio: njega su predvidjele tako različite ličnosti, poput Napoleona III ili Tocqueville. Međutim on i dalje insistira na

tematskoj evrocentričnosti: za njega je Rimski ugovor iz 1957. godine – pravna osnova današnje *Evropske unije*, te u nastavku naglašava da je u odnosu na federalističke ideale prevladao pragmatičniji pristup, odnosno Evropa koja ne počiva na federalnim ili konfederalnim dilemama, već na prenosu suvereniteta. Taj pristup zapravo započinje *Fouchetovim planom* iz 1961/62. godine, a završava *Maastrichtskim ugovorom* iz 1992, čiji su mehanizmi i institucije funkcionisali samo djelimično. Zato je današnja Evropa, u traženju sopstvenog legitimiteta između globalizacije i upornog opstajanja država-nacija, postala neizvjesna perspektiva. U tom kontekstu, autor postavlja pitanje: „Da li Evropa još uvijek ima smisla?” Ponajprije zbog perferizovanja značaja evropske civilizacije, zasnovane na zajedničkoj kulturnoj istoriji, koju odbacuju nove generacije. Evropski lideri, „schumannovske” ili „gaulističke” profilacije, insistirali su na značaju *zajedničke civilizacije*, kao osnovnog temelja evropskog identiteta. Međutim, prema Sutuu „tu Evropu, jasno određenu pa, dakle, ograničenu istorijom i civilizacijom, postupno je zamijenio pojam mnogo apstraktnije i neodređenije Evrope”. U tom smislu, osnovni problem se ogleda u činjenici da se više ne radi o zajedničkoj civilizaciji i istoriji, kao obilježju evropske posebnosti, već se insistira na tome da je današnja Evropa: demokracija, tržišna ekonomija, poštovanje ljudskih prava i vladavina prava. Ova parafraza Habermasovog *postnacionalnog koncepta*, u okviru kojeg se Evropa, kao prostor multikulturalnog posredovanja, širi izvan svojih kulturnih i istorijskih granica, za Sutua je u najmanju ruku – problematična. Naročito kada se opservira pitanje etničke homogenizacije, ali i problem identiteta i granica Evrope, u slučaju Turske. Da li su, zaista, *kopenhaški kriterijumi* (demokracija, vladavina prava, tržišna ekonomija) „dovoljni da se odredi evropska pripadnost Turske?”

U nastavku knjige, autor konstatuje da Evropska unija nema zajedničku geopolitičku viziju. Eventualna integracija Turske, pomjerila bi granice Unije do Sirije, Irana, Iraka, te se direktno uključila u probleme Bliskog istoka. Osim što konstatuje da stanje na Balkanu nije ni izbliza stabilizovano, on podsjeća da visina evropske zavisnosti od ruskog gasa i nafte iznosi 30%, i dodaje da bilo kakva konfrontacija sa Rusijom po pitanju Gruzije ili Ukrajine, ne bi bila u evropskom interesu. U trećem dijelu knjige autor sumira i dodatno razvija prethodno iznijete stavove, kroz raspravu o političkom razvoju Evrope, njenim problemima i njenoj budućoj organizaciji. U tom smislu apostrofiraju značaj kulturne istorije, naročito njen transnacionalni karakter, ali i komparativne istorije, koja nadilazi klasične okvire nacionalnih historiografija, pozivajući se na riječi Pierrea Nore da „sjećanje dijeli, ali istorija spaja”. Nadalje, kroz semi-politikološku analizu, ovaj dio knjige uvodi čitatelja u terminološke i bibliografske finese dominantnih ideologija XIX i XX vijeka.

Georges-Henri Soutou zatvara svoj magični faktografski i promišljajući krug *bilansom* Evrope u XX vijeku, navodeći: dva svjetska rata, tri totalitarizma i etničko čišćenje. Takav bilans traži nove odgovore na staro pitanje: šta je to Evropa? Da li je evropski identitet apsolutnost ili stalno traganje za kompromisom? Da li postoji Evropa izvan sadašnje Evrope? Da li možemo „oklevetati” Evropu, u skladu sa Schoppenhauerovom vizijom svijeta: da je ona tek „volja i predstava”? Ili bi trebalo postaviti pitanje: šta to *nije* Evropa?